

آشنایی
با
بازارهای
جهانی

۱۵

آشنایی
با بازار
کشورهای
مسلمان

نگاهی به وضعیت اقتصادی کشورهای مسلمان آسیای مرکزی و قفقاز

● حبیبه فتحی

است. کل اراضی جمهوری آذربایجان به دلیل داشتن آب‌وهوای متنوع، قابلیت تولید انواع محصولات کشاورزی را دارد. مهم‌ترین محصولات کشاورزی عبارتند از: انگور، پنبه، مرکبات، چای و انواع میوه. هر چند در سال‌های اخیر به دلیل عدم وجود انگیزه‌های تولید از سهم تولید کشاورزی در تولید ناخالص داخلی کاسته شده است، زمینه فعال کشاورزی موجب رشد صنایع غذایی و کنسرو در این کشور گردیده است. آذربایجان تولیدکننده محصولات صنعتی، لوله‌های فولادی، فلزات غیرآهنی، مصالح ساختمانی است. بیشتر کولرهای گازی کشور شوروی سابق در این جمهوری تولید می‌شود. علی‌رغم تلاش جهت تمرکززدایی و ترویج صنعت در شهرهای آذربایجان، نیمی از کالاهای مذکور در باکو تولید می‌شود.

جمهوری‌های مسلمان آسیای مرکزی و قفقاز متشکل از کشورهای قزاقستان، ترکمنستان، قرقیزستان، تاجیکستان، ازبکستان و آذربایجان عضو سازمان کنفرانس اسلامی هستند. جمهوری قزاقستان با ۲۷۱۷ هزار کیلومتر وسیع‌ترین جمهوری و آذربایجان با ۸۶/۶ هزار کیلومتر کوچک‌ترین کشورها بین این مجموعه است. جمهوری قزاقستان از لحاظ وسعت، نهمین کشور پهناور در جهان و وسیع‌ترین سرزمین محصور در خشکی است. هیچ‌یک از این کشورها به آب‌های آزاد راه ندارند و همگی جزو کشورهای محصور در خشکی محسوب می‌شوند. صادرات این کشورها عمدتاً مواد خام و مواد اولیه از قبیل ورقه‌های آهن و فولاد، محصولات نفتی، پنبه، تنباکو، پوست خام، خودروهای بزرگ، آلومینیوم و سایر فلزات پایه است و کالاهای وارداتی عمدتاً ماشین‌آلات و تجهیزات سرمایه‌ای و کالاهای مصرفی است.

۱۹۹۵	۱۹۹۴	۱۹۹۳	۱۹۹۲	شاخص‌های اقتصادی تولید ناخالص داخلی (GDP) (میلیارد دلار)
۲/۴	۱/۶	۱/۷	۱/۴	
۵۴۵	۶۳۷	۷۲۵	۱۲۷۵	صادرات (فوب) میلیون دلار
۶۶۸	۷۷۸	۶۲۹	۷۸۶	واردات (سیف) میلیون دلار
۱۸۱	۱۹۳	۲۰۷	۲۲۳	تولید نفت (هزار بشکه در روز)

آذربایجان

مساحت: ۸۶/۶ هزار کیلومتر مربع

جمعیت: ۷/۵ میلیون نفر

واحد پول: منات، هر ۴۲۳۰ منات معادل یک دلار

این کشور شامل جمهوری خودمختار نخجوان و منطقه قره‌باغ

سهم بخش‌های مختلف در تولید خالص داخلی (۱۹۹۵)

بخش	درصد از کل
کشاورزی	۳۲
صنعت	۲۹
ساختمان	۴
حمل و نقل و ارتباطات	۲۶
تجارت و خرده‌فروشی	۳

رشد سرمایه‌گذاری به‌ویژه در بخش نفت باعث تقویت پایه‌های اقتصادی آذربایجان شده است. احتمال رشد شدید واردات به دلیل انتظارات ناشی از افزایش درآمدهای صادراتی می‌رود.

پیش‌بینی برای سال ۱۹۹۸ حاکی از آن است که کل صادرات به ۷۵۹ میلیون دلار و واردات به ۱/۳ میلیارد دلار بالغ گردد. ثبات اقتصادی باعث کاهش شدید نرخ تورم از ۴۱۱/۸ درصد در سال ۱۹۹۵ به حدود ۲۱ درصد در سال ۱۹۹۶ و پیش‌بینی ۱۶ درصد در سال ۱۹۹۸ شده است.

کسری بودجه این کشور طبق برآورد صندوق بین‌المللی پول از ۱۱ درصد GDP در سال ۱۹۹۴ به ۷ درصد در سال ۱۹۹۵ رسیده است و به ۲/۹ درصد GDP در ۹ ماهه اول ۱۹۹۶ رسیده است.

از منافع اقتصادی مشترک بین دو کشور ایران و آذربایجان، می‌توان به مشارکت ۱۰ درصدی شرکت ملی نفت ایران در کنسرسیوم بین‌المللی توسعه حوزه نفتی شاه‌دیز در دریای مازندران نام برد.

کشاورزی از مهم‌ترین بخش‌های اقتصادی آذربایجان است. در سال ۱۹۹۶ تولید پنبه این کشور از میزان هدف ۳۱۰ هزار تن فراتر رفته در مقایسه با تولید ۲۷۵ هزار تن سال قبل با جذب سرمایه‌گذاری خارجی در بخش تنباکو این صنعت رونق گرفته است.

سرمایه‌گذاران خارجی: در پایان سال ۱۹۹۵ دیده شده که از کل ۱۳۸۵ سرمایه‌گذاری خارجی حدود ۹۱۳ پروژه به صورت سرمایه‌گذاری مشترک است که ۴۲/۲ درصد با ترکیه و ۲۲/۱ درصد با ایران و ۸ درصد با روسیه، ۴/۳ درصد با آلمانی‌ها بوده است. از ۴۷۲ شرکت خارجی مستقر در آذربایجان، ۱۵۵ شرکت از ترکیه، ۹۸ شرکت از روسیه، ۹۵ شرکت ایرانی و ۱۹ شرکت آمریکایی است.

نفت و گاز: ذخایر ثابت شده نفت در سه حوزه آذری، چراغ و گونشیلی بیش از ۵۱۱ میلیون تن است. در نیمه‌ماه اول ۱۹۹۶ تولید نفت به ۶/۸۱ میلیون تن رسید و تولید گاز به ۴/۷۵ میلیارد متر مکعب که تمام آن از نفت فلات قاره است.

در حوزه شاه‌دیز که ایران نیز ۱۰ درصد سهام کنسرسیوم را در اختیار دارد، میزان ذخایر ۵۰۰ میلیارد متر مکعب گاز، ۱۹۰ میلیون تن نفت و ۲۰۰ میلیون تن گاز کندانسه برآورد شده است.

مهم‌ترین اقلام صادراتی در سال ۱۹۹۵ (میلیون دلار)

نفت و گاز	۲۸۲
صنایع سبک	۱۲۵
ماشین‌آلات و محصولات فلزی	۴۴
صنایع غذایی	۳۸
مواد شیمیایی و نفت	۳۲
کل	۵۴۷

مهم‌ترین اقلام وارداتی در سال ۱۹۹۵

میلیون دلار	مهم‌ترین اقلام
۲۷۸	مواد غذایی
۱۱۸	ماشین‌آلات
۷۳	مواد شیمیایی
۴۲	آهن‌آلات
۱۱	صنایع سبک
۶۶۸	کل

عمده‌ترین خریداران کالاهای آذربایجان در سال ۱۹۹۵

درصد از کل	کشور
۲۹/۸	ایران
۱۸/۶	روسیه
۸/۸	انگلستان
۷/۵	گرجستان
۵/۱	سوئیس

مهم‌ترین کشورهای صادرکننده کالا به جمهوری آذربایجان در سال ۱۹۹۵

درصد از کل	کشور
۲۱	ترکیه
۱۳/۲	روسیه
۱۲	ایران
۱۰/۲	امارات متحده عربی
۷/۷	ترکمنستان

کشاورزی: بخش کشاورزی ۱۱/۴ درصد از GDP (۱۹۹۵) و ۲۳ درصد از کل اشتغال (۱۹۹۶) را در اختیار دارد. کمبود حیاتی نهاده‌هایی مانند کود، قطعات یدکی، ماشین‌آلات و سمپاشی هوایی از مشکلات جدی است. تحت تأثیر این مشکلات، تولید غلات از ۲۹/۷ میلیون تن در سال ۱۹۹۲ به ۹/۵ میلیون تن در سال ۱۹۹۵ کاهش یافته است. در سال ۱۹۹۴ حدود ۱/۴ از کل غلات برداشت شد و بقیه به دلیل کمبود ماشین‌آلات و سوخت در مزارع اتلاف شد. رشد واردات مواد غذایی ارزان قیمت نیز به تولید محصولات کشاورزی شدیداً لطمه وارد ساخته است.

دامپروری از جایگاه مهمی در اقتصاد قزاقستان برخوردار بوده، به طوری که تا قبل از ۱۹۹۰ قزاقستان مسؤل تأمین ۲۳ درصد از کل تولید گوشت و پشم شوروی سابق بود.

تولید محصولات کشاورزی در سال ۱۹۹۴ (هزارتن)

● غلات شامل:

گندم زمستانی	۸۴۶۸
جو	۵۴۹۷
سیب زمینی	۲۰۴۰
سبزیجات	۸۰۸
نیشکر	۴۳۳
جمع	۱۶۴۵۴

● مواد غذایی شامل:

گوشت	۱۵۶۰ (۱۹۹۰)	۱۰۴۸ (۱۹۹۴)
پشم	۱۹۸ (۱۹۹۰)	۷۹ (۱۹۹۴)

صنایع قزاقستان عمدتاً در بخش‌های متالورژی و سوخت و انرژی و ساخت ماشین‌آلات متمرکز است.

در سال ۱۹۸۹ قزاقستان ۶/۲ درصد ماشین‌آلات کشاورزی، ۶/۲ درصد سیمان، ۴ درصد ماشین لباسشویی، ۶/۴ درصد کتشفاب و ۴/۳ درصد فولاد شوروی سابق را تولید می‌کرد.

قزاقستان دارنده بزرگترین صنایع سبک پایه در آسیای مرکزی است. پس از دگرگونی شوروی سابق، صنایع قزاقستان شدیداً دچار شوک شد و تغییر تدریجی به قیمت‌های بازار جهانی را آغاز کرد. اگرچه صنایع فولاد هنوز در رکود به سر می‌برند، صنایع سبک که ۱۵/۶ درصد از کل تولید صنعتی را در سال ۱۹۹۰ داشتند نیز دچار لطمه شدند و سهم آنها در کل تولید صنعتی به ۳/۸ درصد در سال ۱۹۹۴ کاهش یافته است. کیفیت پایین تولیدات مصرفی و عدم قابلیت رقابت با توجه به رشد هزینه‌ها و سرمایه پایین این صنایع را تهدید می‌کند.

جمعیت: ۱۶/۷ میلیون نفر

مساحت: ۲۷۱۷ هزار کیلومتر مربع

کشور قزاقستان از لحاظ ساختار اقتصادی و اجتماعی، قوی‌ترین کشور در مجموعه کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز محسوب می‌شود.

زمین‌های حاصلخیز کشاورزی، مراتع طبیعی و جنگل‌ها، منابع سرشار نفت و گاز، فلزات کمیاب، امکانات زیادی را در اختیار این کشور قرار داده است. قزاقستان دارای ۱۵۷ میلیون هکتار مرتع طبیعی و ۳۶ میلیون هکتار زمین کشاورزی است.

در قزاقستان بخش‌های معدن و انرژی جذاب‌ترین بخش‌ها برای سرمایه‌گذاران خارجی است و به نظر می‌رسد که بتواند این کشور را از اتکا به صادرات کالایی خارج کند.

اقتصاد این کشور از نقطه نظر جغرافیایی به دو منطقه شمال که در آن صنایع سنگین و صنایع بزرگ و کشاورزی مجتمعی (به ویژه کشت غلات) تمرکز دارند و قدرت اقتصادی عمدتاً در دست اقلیت روسی متمرکز است و جنوب کشور که ساختار کشاورزی دارد و اکثر ساکنین آن قزاق هستند، تقسیم می‌شود. پس از کاهش میزان آب حوزه دریاچه آرال، کشت پنبه این منطقه دچار بحران شده است.

تا قبل از فروپاشی شوروی و در دهه ۱۹۸۰ نرخ رشد GDP سرانه ۱ درصد در سال بود و این کشور ۴/۳ درصد از خالص تولیدات شوروی و ۶/۱ درصد از کل خالص تولید کشاورزی را به عهده داشت. این جمهوری ۱/۵ کل زمین‌های قابل کشت شوروی سابق را در اختیار داشت. ۹۰ درصد صنایع کشور تحت کنترل وزارتخانه‌های مستقر در مسکو بود و قانون اساسی این کشور یک نسخه از قوانین روسیه است.

برنامه اصلاحات اقتصادی قزاقستان در واقع از اواخر ۱۹۹۳ آغاز شد. برنامه خصوصی‌سازی در سطح گسترده مورد به مورد باعث جذب سرمایه‌گذاران در شرکت‌های بزرگ شد. برنامه خصوصی‌سازی انبوه از آوریل ۱۹۹۴ آغاز شد. دولت با مشارکت ۳۹ درصد سهم در مالکیت هر شرکت تا حدی سعی در به دست آوردن و حفظ نفوذ خود بر عملکرد شرکت‌ها داشت. در فاصله سال‌های ۹۶-۱۹۹۲ حدود ۲۱۵۸ مزرعه دولتی و مجتمع خصوصی شد.

مهم‌ترین معامله در ارتباط با سرمایه‌گذاری خارجی، فروش شرکت تنباکو آلمان‌آتا به شرکت فیلیپ موریس بود. این فکر که شرکت‌های خارجی از طریق مشارکت در سهام و بازپرداخت بدی‌ها، مدیریت صنایع بزرگ را برعهده گیرند. با ورود تکنولوژی جدید و ماشین‌آلات به تجدیدحیات صنعتی قزاقستان کمک کنند، شدیداً مورد توجه است.

کاهش تولید دو منبع عمده تأمین درآمد صادراتی تاجیکستان یعنی پنبه و آلومینیوم این کشور را با مشکلات متعددی مواجه ساخته است و عدم توانایی پرداخت بدهی‌ها با ارز متغیر باعث شده که تاجیکستان برای خرید مواد غذایی وارداتی نیز دچار مشکل شود.

با توجه به وابستگی زیاد به واردات انرژی از سایر جمهوری‌های شوروی سابق تراز تجاری دچار کسری است. دولت امیدوار است با اجرای برنامه‌های اصلاحات اقتصادی سرمایه‌گذاران خارجی اقدام به خرید مؤسسات ورشکسته در این جمهوری بنمایند و به تولید آنتیموان کمک کنند. دولت بیشترین اهتمام خود را بر توسعه تولید آنتیموان گذاشته است. با توجه به ذخایر غنی آنتیموان در این کشور بخش اعظم کلوخه و کنسانتره برای فرآیند و پروسه به سایر جمهوری‌ها فرستاده می‌شود.

صادرات آلومینیوم ماهانه حدود ۲۰ میلیون دلار ارز وارد کشور می‌کند. اگرچه تولید آن هم تحت تأثیر کمبود مواد اولیه و انرژی است و تنها کارخانه تولیدکننده با ۴۵ درصد ظرفیت کار می‌کند و حدود ۱۰۰ میلیون دلار بدهی بابت هزینه‌های الکتریسیته دارد. در سال ۱۹۹۶ تولید در حدود ۲۰۰ هزار تن بود. (۲۳ هزار تن سال قبل)

در خوش‌بینانه‌ترین آمار تولید امسال را ۳۰۰ هزار تن پنبه خام پیش‌بینی می‌کنند. در حالی که تولید هدف ۴۵۰ هزار تن و تولید سال قبل ۴۱۷ هزار تن بوده است و در مقایسه با تولید اواخر دهه هشتاد یعنی ۸۰۰ هزار تن، کاهش شدید تولید را نشان می‌دهد. هوای نامساعد و کمبود تراکتور و سوخت از عوامل عمده کاهش تولید محصولات کشاورزی است. دولت برای تشویق پنبه‌کاران به آنان اجازه صادرات بخشی از تولید را به جای فروش مستقیم به دولت داده است.

مطابق آمار شرکت‌های کمک‌دهنده تاجیکستان نیازمند حدود ۵۰۰ هزار تن آرد یا حداقل ۸۰۰ هزار تن غلات خواهد بود. سال گذشته این کشور ۳۹۰ هزار تن آرد وارد کرده که ۱۷۵ هزار تن از بابت کمک‌های غذایی بوده است. بقیه از قزاقستان به صورت نقد خریداری شد.

البته صادرات قاچاق نیز در کشور جریان دارد. مقامات رسمی اعلام داشته‌اند حدود ۱۷ هزار تن پنبه و ۱۰۰ هزار تن آلومینیوم به‌طور غیرقانونی صادر شده است که این امر باعث شده میزان اعتماد به آمار رسمی تا حد بسیاری کاهش یابد. در سال ۱۹۹۵ کل صادرات تاجیکستان ۳۶۸ میلیون دلار بوده است.

ادامه دارد...

تولید فلزات (هزار تن)

درصد تغییر	۱۹۹۵	۱۹۹۴	
-۳۵/۷	۸۸/۸	۱۳۷/۶	سرب
-۸/۲	۲۵۵/۵	۲۷۸/۴	مس
-۲	۱۶۹	۱۷۲/۵	روی

تاجیکستان

مساحت: ۱۴۳ هزار کیلومتر مربع

جمعیت: ۵/۸۶ میلیون نفر (۱۹۹۵)

واحد پول: روبل تاجیکستان، هر ۲۹۵ روبل تاجیک معادل ۱ دلار. این جمهوری دارای مشترکات زیاد فرهنگی با مردم ایران بوده و تنها جمهوری غیرترک‌زبان در آسیای مرکزی محسوب می‌گردد. این کشور فاقد منابع طبیعی و معدنی ارزشمند است. از کل ۱۴۳ هزار کیلومتر مربع مساحت این کشور ۷ درصد آن قابل کشت و زرع است.

در طی ۴ سال گذشته GDP این کشور ۶۰ درصد کاهش یافته مطابق گفته‌های آسیموف (رییس جمهوری) تمام مؤسسات تولیدی زیر ۱/۳ ظرفیت خود کار می‌کنند و تولید پنبه و آلومینیوم نیز شدیداً کاهش داشته است.

۱۹۹۳	۱۹۹۴	۱۹۹۵	
۰/۷	۱/۴	۵/۹	GDP (میلیارد دلار)
۲۶۳	۳۲۰	۴۷۲	صادرات (میلیون دلار)
۳۷۳	۳۱۷	۳۵۳	واردات (میلیون دلار)

سهم بخش‌های مختلف در تولید خالص داخلی (۱۹۹۴)

کشاورزی و جنگل	۱۹ درصد
صنعت	۴۶/۶ درصد
حمل و نقل و ارتباطات	۳/۴ درصد
سایر	۳۱ درصد

مهم‌ترین مقاصد صادراتی تاجیکستان (۱۹۹۴)

جمهوری‌های شوروی سابق (روسیه ۵۰٪)	۷۷/۶٪
هند	۸/۷٪
سوئیس	۲/۶۶٪
بلژیک	۱/۸٪
انگلستان	۱/۶٪

مهم‌ترین منابع وارداتی در سال ۱۹۹۴

جمهوری‌های شوروی سابق	۵۴/۶٪
سوئیس	۱۴/۹٪
انگلستان	۱۰/۴٪
ایالات متحده آمریکا	۴/۹٪
هلند	۲/۵٪